

Юридичні науки

УДК 343.1

Голота Аліна Сергіївна

магістр кафедра міжнародного права

Академії Адвокатури України

Голота Алина Сергеевна

магістр кафедра міжнародного права

Академии Адвокатуры Украины

Holota Alina

Master of the

Advocasy of Ukraine

**ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ЗА
ФАКТАМИ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ОХОРОНИ
ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ**

**ПОРЯДОК ПРОВЕДЕНИЯ СЛУЖЕБНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ ПО
ФАКТУ НАРУШЕНИЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ОХРАНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТАЙНЫ**

**THE PROCEDURE FOR CONDUCTING OFFICIAL INVESTIGATIONS
ON THE FACTS OF VIOLATIONS OF THE LAW IN THE SPHERE OF
STATE SECRETS PROTECTION**

Анотація. В статті досліджено теоретичні основи проведення службових розслідувань за фактами порушень законодавства в сфері охорони державної таємниці. Окрім цього в роботі проаналізовано нормативно-правову базу, яка регулює відносини в сфері державної таємниці. В статті дано чітке визначення поняттю «державна таємниця». Також визначено види відомостей, які можуть бути віднесені до державної таємниці. В науковій статті зазначено види правопорушень в сфері охорони державної таємниці.

Ключові слова: державна таємниця, публічна інформація, секретна інформація, досудове розслідування, режим секретності.

Анотація. В статті досліджені теоретичні основи проведення службових розслідувань по фактам порушень законодавства в сфері охорони державної тайни. Крім цього в роботі проаналізована нормативно-правова база, що регулює відносини в сфері державної тайни. В статті дано чітке визначення поняття «державна тайна». Також визначені види відомостей, які можуть бути віднесені до державної тайни. В науковій статті вказані види правопорушень в сфері охорони державної тайни.

Ключевые слова: государственная тайна, публичная информация, секретная информация, досудебное расследование, режим секретности.

Summary. The article analyzes the theoretical basis for carrying out official investigations on the facts of violations of the law in the sphere of state secrets. In addition, in the work analyzed the regulatory framework that regulates relations in the area of state secrets. The article gives a clear definition of the concept of «state secret». Also defined types of information that can be classified as state secrets. The article describes the types of offenses in the sphere of state secrets protection.

Key words: state secret, public information, secret information, pre-trial investigation, secrecy regime.

Постановка проблеми. Тема даної роботи: «Порядок проведення службових розслідувань за фактами порушень законодавства в сфері охорони державної таємниці». Тема доволі актуальна, оскільки саме поняття «державна таємниця» наділене доволі серйозними рисами, оскільки доведення до відома суспільності відомостей, що становлять державну

таємницю може обернутись найгіршими наслідками. В результаті такої діяльності можуть бути порушенні права людини і громадянина, також може бути підірвана національна безпека, ще може бути порушена нормальна діяльність державних органів, що може негативно відобразитись на діяльності всього державного апарату, та в результаті призвести до низького рівня захищеності прав та свобод людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо ступеня дослідження даної проблематики, то на жаль він є низьким. Оскільки жоден з науковців не замислювався над даною проблемою – наукові праці за даною темою відсутні. Тому при написанні роботи автором використовувались лише нормативно-правові акти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Постають наступні не вирішені проблеми, які потребують втручання науковців:

- Доречність визначення поетапного порядку розслідування правопорушень в сфері державної таємниці;
- Актуальність доповнення списку правопорушень, пов'язаних з державною таємницею;
- Чи є доцільність звуження сфер відомостей, які можуть бути віднесені до державної таємниці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення порядку проведення службових розслідувань за фактами порушень законодавства в сфері охорони державної таємниці.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання в сфері захисту таємниць є важливим елементом державного суверенітету. Державна таємниця традиційно розглядається як інструмент забезпечення безпеки держави. Відомості, що становлять державну таємницю, захищаються від несанкціонованого поширення з метою попередження нанесення шкоди національній безпеці. Це, в першу чергу, питання безпеки

держави, оборони, економіки та військового будівництва, пріоритетних наукових досліджень та ін.

Державна таємниця - непросте і досить суперечливе соціально-правове явище. Це частина інформації, яка вилучена з вільного обороту. Як об'єкт захисту держави, таємниця виступає в ролі політико-правової категорії. Законодавство про державну таємницю є своєрідною межею між закритістю інформації, яка гарантує безпеку держави, і свободою доступу до відкритої інформації. Рамки, принципи і рівень законодавчого закріплення інституту державної таємниці є показниками розвиненості правової системи держави.

У обговорюваній сфері потрібна максимальна правове визначення не тільки з точки зору публічних інтересів, а й з точки зору захисту індивідуальних прав і свобод. В силу сказаного законодавче регулювання інституту державної таємниці вимагає глибокого теоретичного осмислення.

Дослідження інституту державної таємниці актуальне не тільки для з'ясування питання, яка ж саме інформація охороняється законом, а й для визначення ступеня відкритості держави перед своїми громадянами і світовим співтовариством.

Таємниці – широко поширене соціальне і правове явище, проте «питання таємницезнавства», правові дефініції в цій сфері наукою розроблені слабо. У радянський період розвитку нашої держави законодавчого визначення інститутів таємниць не було. Правовідносини між суб'єктами в системі захисту державних таємниць регламентувалися рішеннями вищих органів управління. Система захисту секретів представляла собою ієрархічну адміністративну структуру. Заснована на владному підпорядкуванні, вона була опорою держави в проведенні її внутрішньої і зовнішньої політики [3].

У теорії і практиці державного будівництва в СРСР широко використовувалася узагальнююча категорія «державні таємниці», що

об'єднувала інститути державної та службової таємниці. При цьому для державної таємниці використовувалися обмежувальні грифи «цілком таємно» і «цілком секретно - особливої важливості», а до категорії службової таємниці ставилися відомості з грифом «секретно», неправомірне поширення яких могло завдати збиток певної групи державних інтересів [1].

Сьогодні, за різними оцінками, в українському законодавстві, наприклад, налічується понад тридцять різних видів таємниць [3]. Службова таємниця, як така, самостійного правового регулювання не має. Багато проблем правового регулювання державної таємниці, як відзначають дослідники, є наслідком недостатньої розробленості на науковому рівні понятійного, методологічного і термінологічного апарату державної таємниці як видового по відношенню до загально-правового поняття таємниці [2]. Інститут державної таємниці має публічно-правовий і обмежувальний характер, він обмежує основні конституційні права і свободи громадян.

Правовідносини в сфері захисту державної таємниці в Україні регулюються Конституцією України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, а також Законами України «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про доступ до публічної інформації» та іншими.

Базовим нормативним актом в Україні є Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року в редакції від 21 вересня 1999 р. Нормами цього Закону державна таємниця визначається як вид таємної інформації, якою належать відомості в сфері науки і техніки, оборони, економіки, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України, і які визнані у порядку, встановленому в цьому законі, державною таємницею [1]. Перелік відомостей, що становлять державну таємницю, в рамках, визначених Законом «Про державну таємницю», деталізується в Зводі відомостей, що

становлять державну таємницю. Звід відомостей затверджений наказом Служби Безпеки України від 12 серпня 2005 року, на даний момент діє в редакції від 25 липня 2013 р. Цей Звід формується Службою безпеки України на підставі державних експертів з питань таємниць, в деяких випадках - на виконання рішень суду [2] . Звід включає в себе перелік інформації, віднесеної до таємної, яка ділиться на чотири основні блоки - інформацію в сфері оборони; економіки, науки, техніки; інформацію до сфері зовнішніх відносин, а також сфері державної безпеки та охорони правопорядку.

Для того, щоб поняття було більш зрозумілим, необхідно визначити, які саме відомості можуть відноситись до державної таємниці, а які не є державною таємницею.

До державної таємниці у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», відноситься інформація:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;
- про напрями розвитку окремих видів озброєння, військової і спеціальної техніки, їх кількість, тактико-технічні характеристики, організацію і технологію виробництва, наукові, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної

техніки або їх модернізацією, а також про інші роботи, що плануються або здійснюються в інтересах оборони країни;

- про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі необхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час;
- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;

2) у сфері економіки, науки і техніки:

- про зміст мобілізаційних планів державних органів та органів місцевого самоврядування, мобілізаційні потужності, заходи мобілізаційної підготовки і мобілізації та обсяги їх фінансування, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, загальні обсяги поставок, відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного матеріального резерву;
- про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;
- про плани, зміст, обсяг, фінансування та виконання державного оборонного замовлення;

- про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;
- про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;
- про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва, продукції та технологічних процесів, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- про військове, науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;
- про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;

4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність або розвідувальну чи контррозвідувальну;

- про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність;
- про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [1].

Можна зазначити, що даний перелік є вичерпним, однак ЗУ «Про державну Таємницю», проте у ч. 2, ст. 8 зазначеного закону наголошується, що конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до перерахованих вище категорій (ч.1, ст. 8 ЗУ «Про державну таємницю»), і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України.

Тут можна сказати, що вказаний законодавством перелік відомостей, що відносяться до «державної таємниці» не є вичерпним, оскільки законодавець чітко дає зрозуміти, що окрім вказаних в законі відомостей, до «державної таємниці» можуть бути віднесені й інші, якщо відповідними органами буде прийнято відповідне рішення.

Згідно з Кримінальним кодексом України існують наступні види правопорушень в сфері охорони державної таємниці:

- Розголошення державної таємниці – розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були

довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (ст. 328 КК).

- Втрата документів, що містять державну таємницю, тобто втрата документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами (ст. 329 КК).
- Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни – це може бути передача або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства (ст. 330 КК) [2].

Згідно з кримінальним законодавством України, на даний момент перелік видів правопорушень, пов'язаних з охороною державної таємниці є на даний момент вичерпним.

Відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю визначена теж Кримінальним законодавством України.

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться відповідно до ст.ст. 517, 518 КПК України з дотриманням

вимог режиму секретності за наступними визначеними в законі особливостями. Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

Оскільки правопорушення, пов'язані з державною таємницею, в апріорі є специфічним видом правопорушень (що виражається у всіх складових злочину: суб'єкт, об'єкт, зміст, суб'єктивна та об'єктивна сторона, та причино наслідковий зв'язок, тощо), то відповідно, розслідування теж має специфічний порядок.

У ст. 518 наголошується, що проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці. У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки і права, які цим Кодексом передбачено для експертів.

Тобто тут у Кримінально-процесуальному законодавстві наголошується, що подальша доля розслідування правопорушення залежить саме від висновку експерта з питань державної таємниці. Якщо буде визнано, що правопорушення відповідає всім перерахованим вище показникам – розслідування буде продовжено, а якщо навпаки – провадження буде закрито.

Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державною таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються [3].

Це був регламентований порядок розслідування правопорушень, пов'язаних з державною таємницею.

Проаналізувавши процесуальне законодавство можна виокремити наступні особливості порядку проведення службових розслідувань за фактами порушень законодавства в сфері охорони державної таємниці, а саме:

- у певних учасників процесу існують обмеження щодо права робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю, а саме, виписки та копії не мають права робити такі особи, як потерпілий та його представники, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник, проте підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник мають право робити виписки та копії з матеріалів, що становлять державну таємницю;
- кримінальне провадження щодо справ, пов'язаних з охороною державної таємниці в теоретичному плані не передбачає обмеження прав його учасників, однак якщо є необхідність забезпечення охорони державної таємниці, то певні обмеження можуть бути встановлені;
- обов'язковим елементом розслідувань, пов'язаних з державною таємницею є наявність висновку експерта, який повинен зазначити законність віднесення інформації до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації.

Висновки і пропозиції. В якості висновку можна сказати, що правопорушення в сфері охорони державної таємниці можуть загрожувати національній безпеці та правам і свободам кожного проживаючого на території України мешканця, тому певно, з метою, щоб уникнути подібних наслідків, законодавцем було впроваджено специфічний порядок

проведення службових розслідувань правопорушень у сфері охорони державної таємниці.

Тому автором запропоновано визначити на законодавчому рівні основні етапи проведення службових розслідувань в сфері охорони державної таємниці. Також є потреба розширити суб'єктний склад правопорушень в сфері охорони державної таємниці, з метою посилення національної безпеки. Оскільки відомості, котрі становлять державну таємницю може випадково дізнатись будь-яка особа. І таким чином загроза національній безпеці може зростати, а відповідні органи влади будуть не обізнані стосовно такого стану речей.

Література

1. Закон України «Про державну таємницю», від 21.01.1991. р., за станом на: 12.07.2018 р. Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
2. Кримінальний кодекс України, від 05.04.2001 р., за станом на: 23.11.2018 р., Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, від 13.04.2012 р., за станом на 18.10.2018 р., Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>